

Muzeul arhitecturii populare de la Curtișoara

ELENA UDRIȘTE

Arhitectura veche românească este cunoscută ca o remarcabilă și originală arhitectură a lemnului.

În Gorj — județ cu bogate tradiții, una dintre cele mai interesante zone etnografice din țară — arhitectura lemnului a dobândit calități artistice deosebite.

Unele hărți, întocmite la începutul secolului al XIX-lea pentru Principatele Române, arată că un brîu bogat de păduri cuprindea țara de la un capăt la celălalt, de-a lungul Carpaților.

Satele din depresiunile intercarpatice și de pe cursul superior al râurilor păreau pierdute în mijlocul codrilor imenși care le înconjurau din toate părțile. Din acest brîu lat se răsfirau masive păduroase, care, în unele locuri, se prelungeau și peste cîmpie.

În Oltenia, pădurile coborau pe Jiu pînă la sud de Craiova, ajungînd într-o fișie destul de lată pînă aproape de vărsarea acestuia în Dunăre ¹⁾. Gorjul, în special, era renumit pentru pădurile sale; în partea de nord predominau pădurile de fag, mai puțin de brad, iar în zona colinelor — partea cea mai populată a județului — predominau pădurile de stejar cu lemn bun de construcție, lemn rezistent și dens, apt de a primi măiestrite creștături ²⁾.

Mulțimea pădurilor și întinderea lor a determinat în Gorj — ca de altfel în întreaga țară — o bogată toponimie, din care amintim denumirea satelor: Copăcioasa, Scoarța, Stejerei, Stejaru, Bîrzeiu de Pădure, Runcu, Lazu (ultimele două se referă la locuri curățite de pădure) ș.a.

Numeroasele urme de așezări dacice din Gorj demonstrează că întreaga poală subcarpatică a fost intens locuită în epoca statului dac și fără îndoială că aceste așezări păstrau o strînsă legătură cu centrul politic și administrativ de peste munți, cu Sarmizegetusa de la Grădiștea Muncelului. În secolele II și III e.n. a urmat intensă colonizare romană a acestor locuri.

În secolul al XIII-lea, aici este atestată documentar (în diploma Ioaniților din 1247) Țara Litua ³⁾, condusă de viteazul voievod Litovoi. Țara Litua se afla în marea depresiune a Tîrgu-Jiului, străbătută de râul Jiu, prelungindu-se spre apus pînă în depresiunea Tismanei, iar la răsărit pînă la Olt; în sud, voievodatul se întindea pînă la regiunea de cîmpie, iar la nord îngloba și versantul nordic al Carpaților, ținutul Hațegului ⁴⁾.

Legăturile cu românii de peste munți s-au continuat de-a lungul secolelor, de aceea există atîtea similitudini între arhitectura și ornamentica populară a lemnului din zona Gorjului și zona Hațegului.

Catagrafiile de la începutul secolului al XIX-lea dovedesc că în regiunea de nord a Olteniei moșnenii formau 60% din populația rurală și desigur, urcînd în timp, procentul acesta a fost cu mult mai mare. Județul cu cel mai însemnat procent de moșneni era Gorjul (63%), urmat de Vîlcea și Mehedinți ⁵⁾.

Existența marilor păduri de stejar și concentrarea moșnenilor — a oame-nilor liberi — într-o regiune compactă, au favorizat în nordul Olteniei — cu precădere în Gorj — apariția admirabilei arhitecturi a lemnului, ce poartă ca o pecete de noblețe dragostea pentru frumos a țăranului de pe aceste meleaguri.

Meșterii populari au reușit să îmbine în mod armonios utilul cu frumosul, atît în sistemul constructiv al casei, în așezarea ei într-un loc potrivit, cu fața spre soare, încadrată în peisajul înconjurător, în păstrarea unor proporții

și simetrii, cât și în decorarea diferitelor elemente constructive ale casei, dintre care se remarcă frumusețea pridvorului.

Casa a servit meșterilor populari din trecut ca punct central, de orientare, adesea chiar ca model și pentru acareturile din jurul casei: pivnițe, jîtnițe, hambare, precum și pentru acelea construite pentru nevoile colectivității: mori, hanuri, fîntîni acoperite, biserici.

Odată cu rărirea pădurilor de stejar, se trece treptat-treptat, la construcția caselor din zid de cărămidă, cu temelia din bolovani de rîu sau beton și învelitoarea din țiglă sau tablă. Acest proces, cu manifestări timide la începutul secolului nostru, cîștigă teren după primul război mondial și ia o deosebită amploare după al doilea război mondial, cînd întreaga țară cunoaște profunde transformări înoitoare.

Industrializarea Gorjului — altădată unul dintre cele mai sărace județe ale țării — prin punerea în valoare a marilor sale bogății: cărbunele, petrolul, piatra, argila, lemnul etc., transformările intervenite în realitatea economică a satului contemporan, noile exigențe ale civilizației socialiste se oglindesc cu prisosință în arhitectura satelor gorjene.

Satul contemporan a căpătat noi valențe edilitare, cu tendințe de apropiere de modul de viață urban.

Tendințele de urbanizare se reflectă atît în modul de viață, cât și în stilul arhitectonic, care însă continuă să-și exprime individualitatea prin detalii specifice locului, casele cu etaj din mediu rural păstrîndu-și și majoritatea cazurilor pridvorul tradițional cu lemnăria aparentă frumos decorată, cum avem exemple fericite la Tismana, Polovragi, Baia de Fier și în multe alte așezări ale Gorjului.

Pentru a reflecta dezvoltarea în decursul vremurilor a arhitecturii tradiționale gorjene, cu tipurile cele mai reprezentative, înzestrate cu calități artistice deosebite și din dorința de a crea o imagine a vieții satului gorjean din ultimele două-trei secole, s-a luat inițiativa de a se organiza un muzeu etnografic în aer liber cu tema: „Arhitectura populară din Gorj” — ca secție a Muzeului județean.

Pentru amplasarea acestei unități muzeale — după o atentă cercetare a județului — ne-am orientat asupra satului Curtișoara, aparținînd comunei Bumbești-Jiu, ce se află la o distanță de cca 8 km nord de Tîrgu-Jiu, cu abatere de 1 km din șoseaua națională Tg.-Jiu — Petroșani.

Curtișoara ca vatră de locuire — este atestată în documente din secolul al XVII-lea, dar ea este continuatoarea unei alte așezări mai vechi, din apropiere, ce a dispărut, și care apare sub denumirea de „Curte” încă din secolul al XV-lea⁶⁾, cu începuturi ce se pierd în negura veacurilor.

Denumirea de Curte și Curtișoara dovedește că aici a existat cîndva, înainte de întemeierea țărilor române, o curte de cneaz sau voievod, un puternic centru care polariza întreaga vale a Jiului de sus.

Satul actual — posesorul unui bogat trecut istoric — se caracterizează printr-o frumoasă și interesantă arhitectură, ale cărei elemente se păstrează și la casele de dată mai recentă.

La Curtișoara, pe o sprînceană de deal, ce domină intrarea în sat, se află unul dintre cele mai frumoase monumente de arhitectură veche românească — cula Cornoiu — cunoscută și sub numele de cula de la Curtișoara, construită în primul sfert al secolului al XVIII-lea⁷⁾.

Clădirea se compune din parter și două etaje, avînd un acoperiș monumental de șindrilă. Fiecare etaj se compune din două sau trei încăperi, luminate de ferestre înguste, oblonite, încălzite cu sobe cu olane, construite în stilul epocii. Intrarea este prevăzută cu o ușă masivă din lemn de stejar, ferecată și asigurată printr-un drug puternic de lemn, ce se așează de-a curmezișul ei spre interior pentru a-i mări rezistența. De aici, pornește o scară interioară din birne masive de stejar ce face legătura dintre etaje. Zidurile groase de aproape un metru sînt prevăzute cu creneluri, sau metereze, prin care, în caz de primejdie, se trăgea cu flinta asupra asediatorilor. La parter, se află pivnița, care în trecut a avut și fîntînă, folosită mai ales în vremea de asediu. Ultimul etaj adăpostește un frumos cerdac cu coloane și arcade, de unde se puteau supraveghea împrejurimile la mai mulți kilometri depărtare, cuprinzînd cu vederea valea Jiului și drumul ce merge de la Tîrgu-Jiu spre Transilvania (foto nr. 1).

În anul 1785, cula aparținea lui Radu Piștescu, care, la acea dată, fiind bătrîn și fără copii, lasă moștenire pe logofătul Cornea din Tîrgu-Jiu, peste toată averea sa.

Tot în apropierea culei, în partea dreaptă, ultimul proprietar al moșiei, Constantin Neamțu — unul dintre foștii mari bancheri ai Olteniei — a construit în anii 1927—1928 un conac boieresc, în stilul caselor vechi românești.

După naționalizare, cula Cornoiu și întreaga proprietate de la Curtișoara a trecut în folosința unei gospodării agricole de stat, ca stațiune apicolă și crescătorie de păsări.

Pentru punerea în valoare a monumentelor istorice de la Curtișoara, încă din anii 1962—1964 muzeul din Tîrgu-Jiu a făcut propuneri ca aceste clădiri să treacă în patrimoniul său, să se aloce fonduri pentru resturare și să se creeze aici o unitate muzeală.

În urma acestor demersuri, prin ordinul nr. 14186 din 11 mai 1966 al Consiliului Superior al Agriculturii, s-a transferat de la Departamentul Gospodăriilor Agricole de Stat, G.A.S. Tîrgu-Jiu, în administrarea directă a Comitetului executiv al Sfatului popular al raionului Gorj, suprafața de 5 ha împreună cu construcțiile de pe acest teren, care ulterior au fost atribuite muzeului.

În anii 1966—1968, la clădirile de la Curtișoara intrate în patrimoniul muzeului, s-au executat ample lucrări de restaurare, iar în luna mai 1968, în clădirea restaurată a culei, s-a inaugurat colecția de artă populară a Muzeului județean Gorj, care prezintă originale creații ale artei populare gorjene, mai ales din domeniul: creștăturilor în lemn, ceramicii și portului popular.

Dacă la început, cînd s-a pus problema organizării unui muzeu etnografic în aer liber în jurul culei de la Curtișoara care să prezinte arhitectura veche țărănească din fostul raion Gorj, s-a prevăzut să se strămute aici 6—7, cel mult 10 construcții de lemn țărănesc, în urma rețmpărțirii administrativ-teritoriale și crearea județului Gorj la începutul anului 1968, și în lumina hotărîrilor de partid și de stat ce au trasat sarcina dezvoltării acestui județ din punct de vedere turistic, s-a proiectat un muzeu etnografic în aer liber în care să se strămute obiective reprezentative de pe întreaga rază a județului.

În urma unui schimb de teren intervenit între Consiliul popular al comunei Bumbesti-Jiu și C.A.P. Curtișoara, s-a extins perimetrul muzeului peste pîrîiașul cel delimitat în partea de est, asigurîndu-se pentru organizarea acestei unități muzeale o suprafață de peste 12 ha și, în felul acesta, o mai bună amplasare a obiectivelor și un circuit mai bun pentru vizitare.

Terenul pe care s-a organizat muzeul se pretează minunat scopului urmărit, în sensul că aici se îmbină în mod fericit diferite forme de relief: pantă, platou, vale și firul pîrîiașului ce-l traversează de la nord spre sud, reprezentînd în miniatură configurația cu zone colinare și depresiuni a Gorjului. Spre nord, are ca decor perspectiva măreață a munților Carpați, între care Parîngul își poartă cununa de zăpadă pînă aproape în mijlocul verii, iar spre sud, despreșlunea cea cuprinzătoare și însorită a Tîrgu-Jiului.

Tematica muzeului este complexă. Avînd în vedere formele variate de relief ce le prezintă Gorjul, construcțiile de lemn țărănești au fost selecționate — pe baza unor cercetări de aproape două decenii — din principalele zone și subzone geografice ale județului.

Din punct de vedere istoric, muzeul prezintă monumente de arhitectură populară datînd de la începutul secolului al XVIII-lea și pînă la mijlocul secolului trecut.

Muzeul exemplifică prin inventarul unităților sale, cît și prin unele construcții cu o funcție bine precizată, ocupațiile țaranului gorjean: agricultura, creșterea vitelor, păstorit, pomicultură, viticultură, apicultură, pescuit, meșteșuguri (ateliere de fierar, olar, rotar), instalații tehnice populare: mori de apă, pive pentru dimii, teascuri pentru ulei, ș.a.

Prin monumentele de arhitectură populară, prin inventarul lor, cît și prin aranjarea lor în muzeu, am căutat să exemplificăm diferențierile existente între diferitele categorii de țărani pentru perioada istorică prezentată.

Indiferent de criteriile de selecționare menționate — geografic, istoric, social, demografic — la baza selecționării a stat criteriul artistic, în sensul că din două sau mai multe clădiri de același tip și din această zonă geografică, din

aceeași perioadă istorică sau aparținând aceleiași categorii sociale, a fost aleasă casa care a întrunit cele mai multe calități artistice.

La 17 august 1975 — când s-a inaugurat — Muzeul arhitecturii populare gorjene de la Curtișoara prezenta într-un cadru natural deosebit de frumos, un număr apreciabil de construcții țărănești, cărora le face o succintă prezentare.

Casa Harîngică din Dobrița, de tipul caselor înalte. La parter, „pivnița“ (pivnița), iar la etaj, „hodaia“ (odaia) de locuit. Construcție din bîrne de stejar cioplite în patru muchii, datează de la începutul secolului al XIX-lea. De remarcat ferestruica glisantă din peretele odăii, prin care se supraveghea via (foto 2) din spatele casei, precum și stîlpii „șerpuiți“ ai pridvorului.

Casa Ion Cărigă din Baia de Fier — casă de oier, cu vădite influențe transilvănene din zona Sibiului, compusă din două odăi, cu; „trnaț“ (sală) în față și „polată“ în spate, sub același acoperiș, învelit cu șindrila. Alături, șopru cu trei încăperi. Datează de pe la mijlocul secolului trecut.

Conac de plai din Bumbesti-Jiu — locuință sezonieră, folosită în timpul verii, cînd se duc vitele să pască în plaiul muntelui. Unii bătrîni locuiau aici în mod permanent și nu coborau „cu anii“ în satul din vale. În șopru conacului de plai se păstrează o moară manuală, cu aproape toate părțile componente construite din lemn — un exemplu de inventivitate populară.

Pivniță din Boroșteni, com. Peștișani, cu pridvorul construit în consolă, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Pivniță de deal din Bălești — prezintă o bogată ornamentație de creștături la elementele pridvorului: stîlpii, „fruntarul“, „undrelele“ care îmbracă terminațiile bîrnelor. Datează de la începutul secolului al XIX-lea.

Pivniță de deal din Bălănești — construcție monumentală din lemn, din secolul al XVIII-lea — acoperită cu „blană“ (șindrila mare de stejar). Ușa are două „guri“, cu un „ușcior“ mobil între ele, care, cînd este scos, permite introducerea obiectelor cu volum mare: buți, butoaie, linul cu țarc de nuiete pentru storsul strugurilor.

Casa Anescu din Pîriu-Pripor, construită la sfîrșitul secolului trecut. Se compune din „casa cu foc“ (odaia unde se află vatra pentru gătit) și odaia de locuit, cu sală în față. De remarcat, frumusețea și armonia elementelor ce compun pridvorul și ușile „înflorate“ de la odăi.

Casa Grigore Cașotă din Bălănești, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prezintă un plan mai amplu, cu trei încăperi: odaia de locuit, „casa cu foc“, „celarul“ (o încăpere mică pentru păstrat alimente) și sală în față.

Casa Constantin Negreanu din Țicleni — construcție monumentală de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o adevărată culă din lemn. La parter, pivnița și scara închisă, la etaj, „casa cu foc“ și odaia de locuit; sală în față cu pridvor din bîrne și fruntar frumos sculptat.

Casa Ion Gîrcu din Racoti — unul dintre cele mai vechi tipuri de casă țărănească, datează de la începutul secolului al XVIII-lea. Prezintă o singură intrare în „casa de foc“, cu acces în odaia de locuit. Ferestrele, existente numai la odaia de locuit, sînt acoperite cu bășică.

Casa Colțescu din Cărbunesti-sat — construcție înaltă, monumentală, caracteristică zonei colinare a Gorjului. Locuința de boiernaș de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. La parter, două pivnițe cu intrări separate și sală, iar la etaj, două odăi de locuit, de asemenea cu intrări separate dar cu acces între ele. Sală largă, generoasă, cu fruntar „înflorat“, susținut de stîlpi creștați cu măiestrie. De remarcat, „umblătoarea“ la care se ajunge pe o punte acoperită și ușa tainică din spate cu scara de refugiu, folosită în caz de primejdie, în timpul stăpînirii turcești. În căzania (foto 3) de alături, se păstrează instalația populară pentru fabricat țuica.

Casă pe beci din Cîrligei, comuna Bumbesti-Pițic — zonă de interferență cu Vîlcea. Parterul (beciul), construit din piatră de rîu legată cu mortar de var, iar etajul, din bîrne cioplite, format dintr-o singură încăpere spațioasă, cu sală pe două părți. A fost construită între anii 1865—1870. Alături se află odaia de haine — o mică încăpere de lemn, pe beci din piatră, fără ferestre, în care se păstrau hainele.

Casa popei Udriște, din Olari, comuna Plopșoru — remarcabil monument de arhitectură populară, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după cum atestă inscripția săpată în lemn pe ancadramentul de la ușa pivniței: „Ș(i) s-au început

această) prim(ni)ță din venirea neamțului⁹⁾, la leatu (1) 7298 (1789) și s-au isprăvit la leatu (1) 7304 (1796), cu toată cheltuiala popei Udriște talere 37 pol¹⁰⁾. Și s-au isprăvit (în) zile(le) lui Alexa(n)dru Ipsilant voivodă. Și am scris eu Oprea“. La restaurare, au fost găsite vechile ferestruici „cît palma“, care au fost acoperite din nou cu bășică — folosită ca geam în trecut (foto 4).

Casa Nicolae Cîlniceanu, din Găleșoia — cunoscut centru de olari. Construită la începutul secolului trecut, face parte din categoria caselor înalte, cu odaie pe pivniță. Se remarcă stîlpii pridvorului crestați „în scara pisicii“ și ușa înflorată cu „sori“ de la odaie (foto 5).

Piuă pentru dimii, cu patru maie, din Padeș — datează din secolul al XIX-lea.

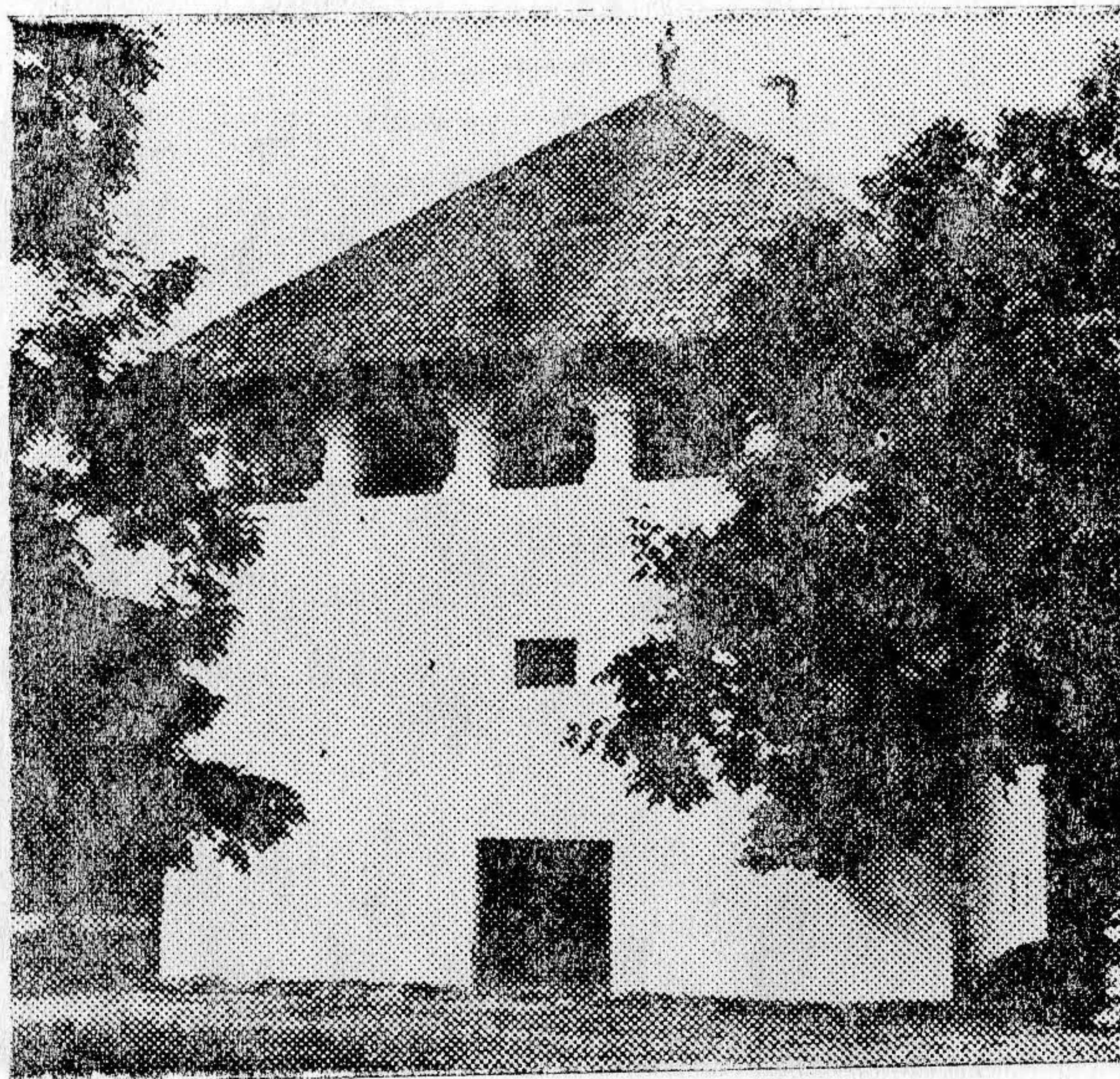
Moară cu ciutură, din Padeș — dinspre partea muntelui — construită la începutul secolului trecut.

Casa Motancea din Bumbesti-Jiu — casă țărănească tipică din zona submontană a Gorjului, compusă din „casa cu foc“ și odaia de locuit. De remarcat sala generoasă din față și elementele decorative ale pridvorului. Construcție din secolul al XIX-lea.

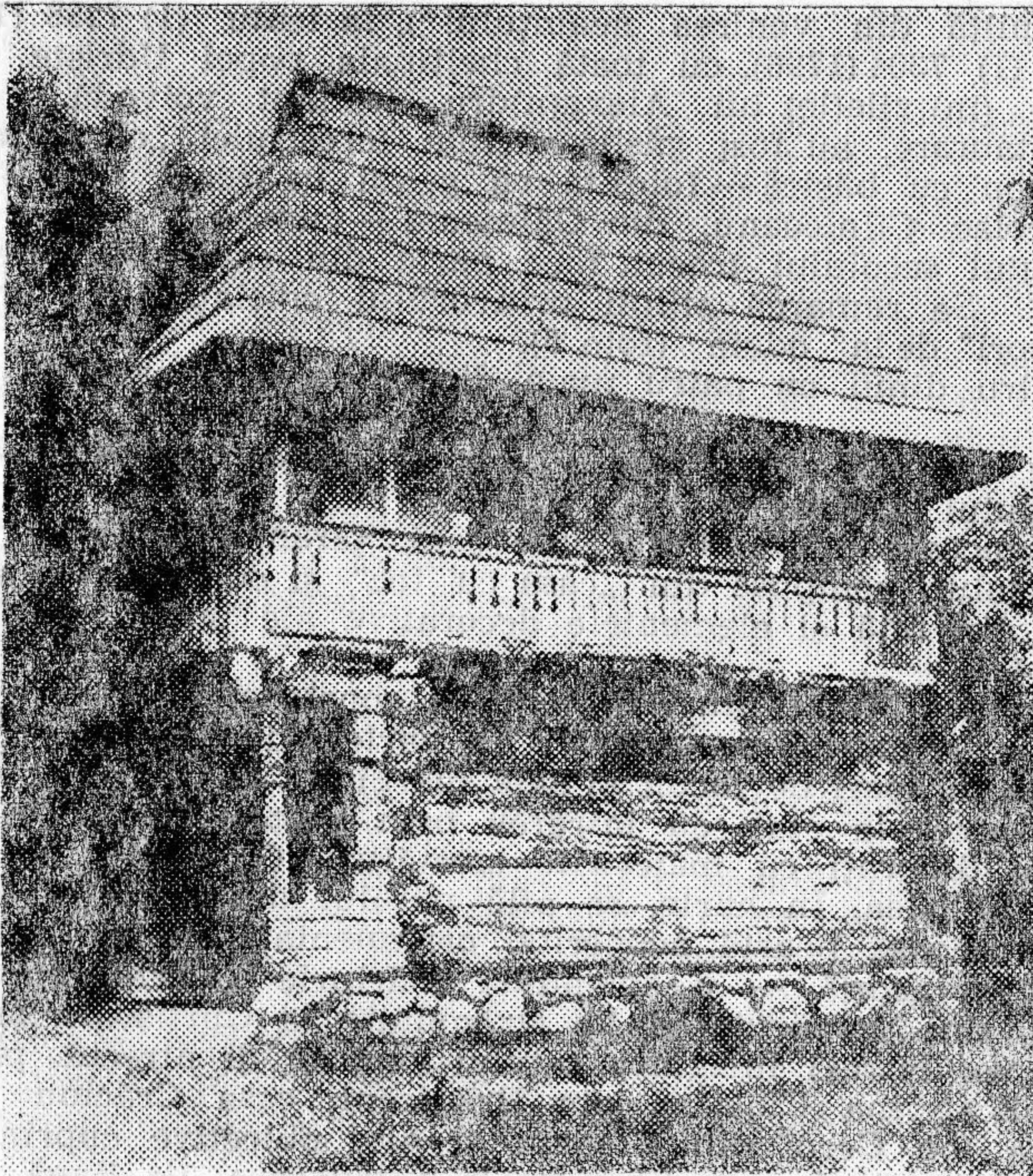
Casa Dumitru Mihai din Timișeni — construcție monumentală din birne masive de stejar, acoperită cu „blană“. La parter, două pivnițe cu sală deschisă, iar la etaj, două încăperi de locuit și sală mărginită cu parmalic din birne; scară închisă pentru acces la etaj, cu intrarea prin spatele casei. Fruntarul și stîlpii pridvorului sînt decorați cu măiestrite creștături. Construită în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În curte, se află pătulul de nuiele iar la împrejmuirea din ulucă, o frumoasă poartă acoperită, ornamentată cu motive stilizate, reprezentînd „șerpi“ și „sori“ — o splendidă mărturie a artei populare românești.

Pe viitor, sînt prevăzute să fie strămutate la Curtișoara și alte construcții țărănești, care vor întregi imaginea satului gorjean din trecut, printre care menționăm: casa Ecaterina Ciolofan din Brădiceni, casa Crăciun Smîntînescu din Romanesti, casa Ion Ceroi din Glodeni și alte obiective cuprinse în tematică.

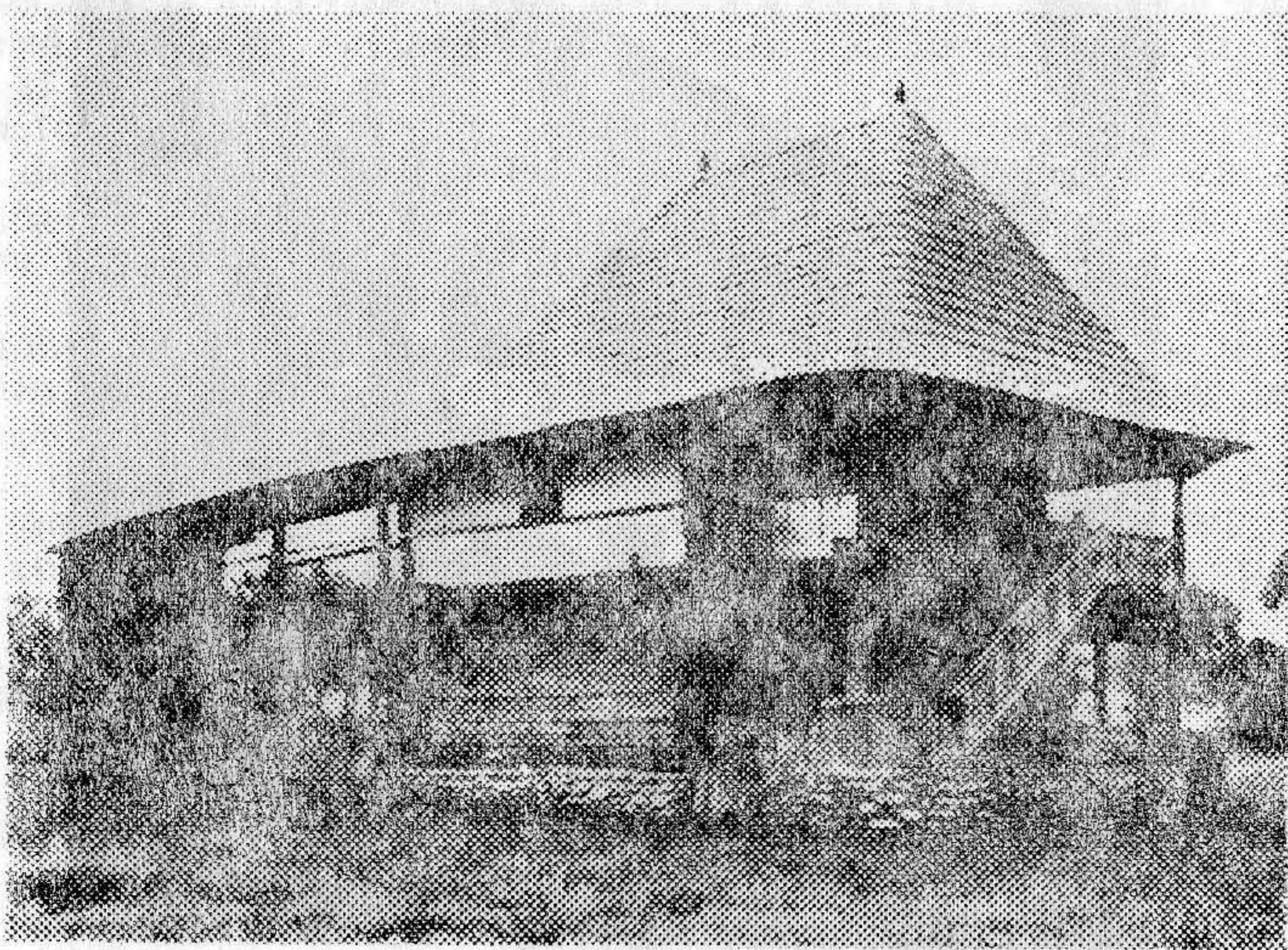
Muzeul etnografic în aer liber de la Curtișoara, pe lângă păstrarea și punerea în valoare a unor vestigii istorice și arhitecturale din județul Gorj, contribuie la o mai bună cunoaștere a modului de viață al înaintașilor, demonstrează prin exponatele sale spiritul creator al poporului nostru, zestrea artistică pe care ne-a lăsat moștenire și pe care trebuie să o prețuim și să o perpetuăm peste secole.

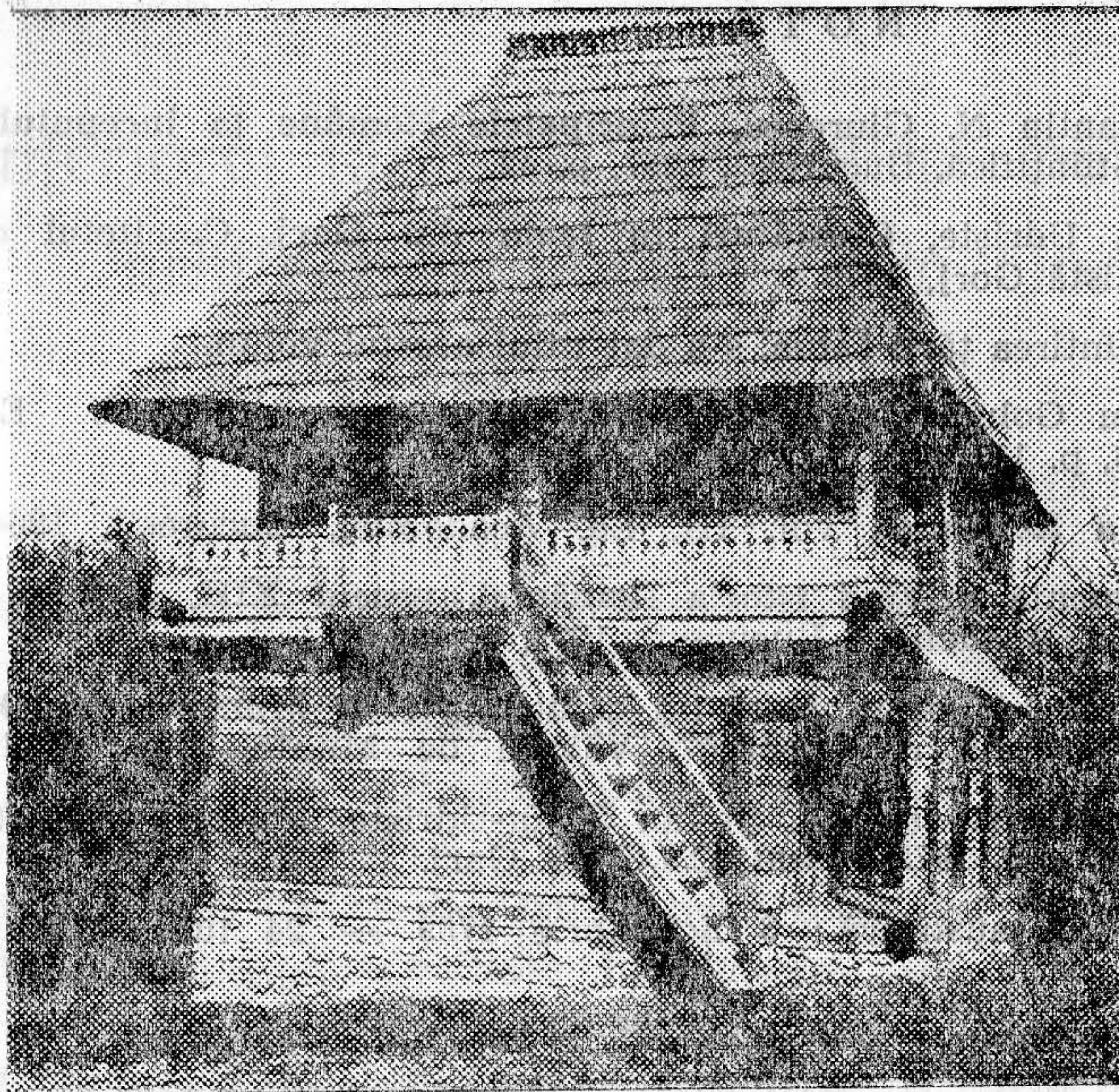
Cula de la Curtișoara.

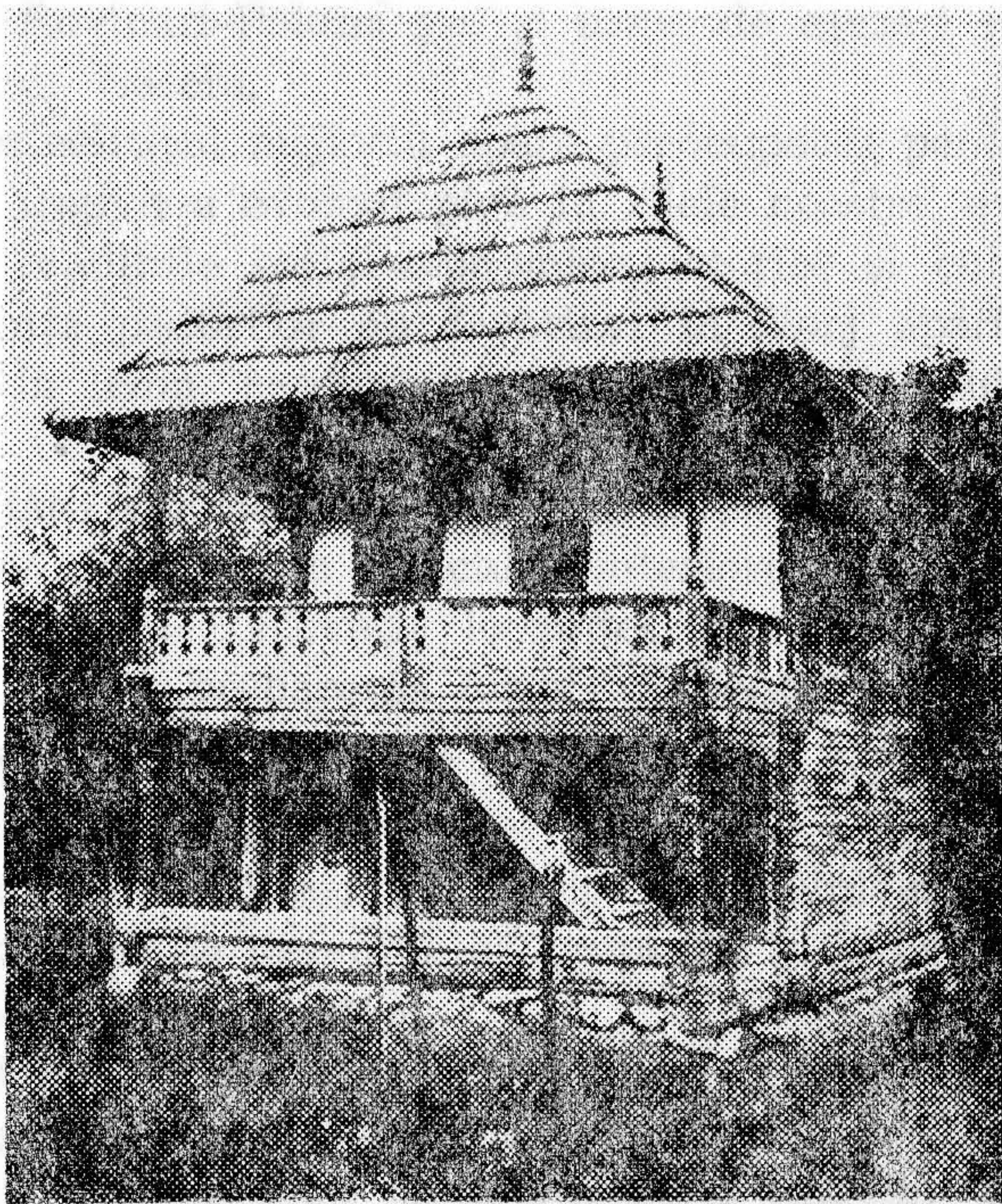
Casa Harîngică din Dobrița.

Casa Colțescu din Cărbunești-sat.

Casa popei Udriște din Olari, comuna Plopșoru.

Casa Nicolae Cîlniceanu din Găleșoaia.

NOTE

1. Constantin N. Giurescu, **Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea**, Ed. Științifică, București, 1957, p. 42.
2. Elena Udriște, **Crestături în lemn din Gorj**, Comitetul de cultură și educație socialistă Gorj, 1972.
3. În amintirea țării Litua, s-a dat titlul acestui volum.
4. Sergiu Golumbeanu, **Cnezate și voievodate românești**, Ed. Albatros, București, 1973, p. 111.
5. **Istoria României**, vol. III, Ed. Academiei, București, 1964, p. 853.
6. **Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV, B. Țara Românească**, Ed. Academiei, București, 1953, p. 182.
7. N. Ghika Budești, **Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia**, partea a patra, tip. „Datina românească”, Vălenii de Munte, 1936, p. 118.
8. Elena Udriște și arh. Ștefan Scafa-Udriște, **Muzeul arhitecturii populare din Gorj, Curtișoara**, 1975, pliant, C.J.C.E.S. Gorj.
9. Ocupația austriacă : 3 noiembrie 1789 — 24 iulie 1791 (pacea de la Șiștov).
10. Pol = jumătate.